

fiatal gárdája, a „Nyolcak”, kritikánkban Lukács György, líránkban pedig mindenesetre *Babits Mihály* képviseli a szubjektívizmus anarkiájának reakcióját.

Hauser Arnold

(Temesvári Hírlap, 1911. július 16. IX. évf. 160. sz. 6–7. lap)

Közli: TÍMÁR ÁRPÁD

SZEMERE BERTALAN KIADATLAN LEVELEI KÖLCSEY FERENCHEZ

Szemere Bertalan 1834. december 9-én fölesküszik Borsod megye jegyzőjének. Azt várnánk, hogy az ifjú embert magába zárja a hivatal, a valóságban azonban nem ez történik. Igaz, levelének tanúsága szerint¹ mindennapos teendőit már az elején unja, de felül tud emelkedni sorsán: ironikus hangon és kedélyeskedve csipkelődik a jegyzői hivatal munkastílusán. Megjegyzései annál is érdekesebbek, mert túl azon, hogy pl. a feudális bíraskodás bürokratizmusát veszi célba, Kölcsey foglalkozását is bírálja.

Levele lényegi mondanivalóján a pozsonyi években kapott Kölcsey-tanítás tükröződik. Mesterének az 1835-ös Aurorában megjelent „Mohácsot ünneplő”, a mára ismert cím szerint az 1826-ban írott *Mohács*² alapján Kölcseynek két tanítását emeli ki: a múltidézést mint a

¹ Szemere Tár, XIV. 85. Sem itt, sem a továbbiakban nem fűzök magyarázatokat olyan tényekhez, amelyek kettőjük levelezése alapján egy korábbi közleményből már ismertek lehetnek (Csorba S.: *Szemere kiadatlan levelei*, ItK, 1981/1).

² Kölcseytől még a következő írások találhatók az 1835-ös Aurorában a szerző nevének feltüntetése nélkül: *Versenyemlék* (a Szállj versenyre . . . a nyitó és összesen hat darab szerepel; ma: *Versenyemlékek*, és hét darabból áll), *Emlékezet* (próza és vers váltogatja egymást, ami ellen maga Kölcsey is szót emel a Szemere Pálnak írott 1835. január 9-i levelében; ma: *Celesztina* a címe). Ezek Aurorabeli megjelenéséről nem tud a Szauderék által szerkesztett *Kölcsey Ferenc Összes Művei*. I–III. Bp. 1960. (a továbbiakban: KFÖM) című kötet, ahogyan azt sem tudja, hogy az 1834-es Aurorában is jelenik meg néhány Kölcsey-mű, így a *Hős*, *Első Ferenc* (ma: *Beszéd I. Ferenc király uralkodása negyvened évi ünnepén*) és az *Intés*.

reformkori eszmék egyik fő kényszerítő erejét és a hazaszeretetet mint a kozmopolitizmusnál fontosabb hajtóerőt.³ Szemere Pálnak írott levelében az Aurora egészéről mond alapos véleményt, s itt is kitér Kölcsey írására.⁴

I.

Miskolcz, Január 28-ikán 1835.
Éjféلكor.

Kölcsey Ferenczet tiszteli

Szemere Bertalan skm.

Bizony majd a' nevem után írtam „aljegyző”, mert ez egész este, egész ez óráig minduntalan a' rabok 's tanuk' vallásaikkal bajlódtam; pedig itt az aljegyző, név nélkül ép olly keveset ér, mint a' pörökben a' név „aljegyző” nélkül. Kívánja édes Bátyám, e' hónap' 11-ikén költ böcsös levelében; vajha ne lenne unalmas lelkemnek a' jegyzői hivatal, s nem lehet tagadnom, hogy azon kívánat nem épen fölösleges, mert holmi lopási pörökben ítéletecskét írni, 's a' H. Tanács' rendeletinek kivonatit (:e' dicső! munka kizárólag enyim:) készíttetni, bizony nem sok élvet ad, 'sőt némikép csömör annak, ki érzi a' nyelv, stylus' szépségeit, 's minden parányiságot bizonyos szép lehelettel kíván megeleveníteni, legyen az bármí soványság. És jaj annak, kit Istene ősz haju elnök alá sujt haragában, mert ez azt fogja kívánni, hogy az Itélet mint az allegaõ⁵ hosszú legyen, 's emez rövid mint a' jó ítélet. 'S valljon ki mondaná, hogy nem bölcsen? miután a' hosszú védelem — 's vádat soká kell hallgatni, a' mi bajos a' széknek, 's a' főnek még inkább,

³Kölcsey és a pozsonyi ifjúság kozmopolitizmussal kapcsolatos véleményét Pándi Pál részletezi: „Kísértetjárás” Magyarországon. Az utóplsta szocialista és kommunista eszmék jelentkezése a reformkorban. I–II. Bp. 1972. I. 94–96.

⁴Szemere Bertalan (a továbbiakban: SzB) levele Szemere Pálhoz Vattáról 1835. január 5-én. Szemere Tár, XIV. 3.

⁵ablegatio, perbeszéd

's egyedül az ügyész dicsősége: ellenben az Ítélet? józanságából kiki megkívánja a' maga részét, 's az Ezóp' oroszlánához képest nem méltán ragadja magának mind a' bölcs elnök? – Azonban, mint első héten dolgozó jegyző (:1834. Decz:), azért, mivel *röviden* 's világos rendben irtam (a' melly betegség eddig a' notáriák legtöbbször nem uralkodik:) szerencsés valék egy gyöngö „éljents” kapni. Kiáltani akartam e' nálunk szokatlan megkülönböztetésen „győztem, lerázták czombjaim a' fővenyt” – de a' főjegyző a vaskulcsot kezembe adta, hogy az iratcsomókat vigyem-be.

Megvallom, az én tollam igen nehezen akar a' jegyzői írásmód' járma alá hajulni, 's bár, miután a' szárnybul kihúzták, feje nincs is (:U. Bátyám szerint:), okosan cselekszik főtlenül is. Soknak maradni kell, a' mint a' szokás bélyegzé, de sok változhatnék is, mert mig nem változik, sokat szenved e' három: *logikai rend*, *világosság*, 's *stylistika*. 'S a' hol e' három, szolga vagy halott, ki uralkodik ott?

Két dolog van, amiről már rég akartam írni, 's miről azonban most sem írok, mert igen sok a' mit mondanom lehetne 's kellene, és még is keves fogna lenni ahhoz képest, a' mit érzek és gondolok. E' két dolog U. Bnák követi pályáról lelépése, e' lelépést okozott körülményekkel együtt, és az Aurórában megjelent „Mohácsot ünneplő”. E' darab valami fölséges, 's nem hiszem, hogy ha megennők, papírossal együtt lélektáplálékká nem válnék. A *multkort* nem kell feledni, a' *hazaszeretet* a' cosmopolitizmus *mellett* . . . Igaznak találtam ennek olvasásakor is, a' mit hála Istenimnek régóta érzek, hogy az *értelem* 's *érzelem* fejlődésének hármóniába' kell lenni az *emberben*. 'stb „*Rózsabokor*” 'stb 'stb. mert ó igen sok a' mit mondanom kellene.

Kun Miklós Bécsbe' van,⁶ írta, mikép sajnállá, hogy U. Bmät Po'sonyban nem találhatta. Ha lehet, külföldre utazik, a' mit résszint tesz, résszint nem.

⁶ Kun Miklós, ügyvéd, a 40-es években Miskolcon főbíró.

Magányos dolgaimat a' mi illeti, azok olyanok mint eddig valának, 's rettenetes, – vágy és körülállások, szív és ész, mi küzdésben vannak sokszor egymással. Egy vágyam szerü álom, gyakran napoknak ád örömet, 's a' mi csak *lehetne* annak örülök, mintha úgy volna. Ép ma is illy álmom volt, 's fölédredvén, buvtam-vissza párnáim közé, hogy folyjon a' kedves történet – de! a' gyöngé álomnak csak halvány emlékezete maradt a' meleg kebelben! Egy nemü szabadságomat, más nemünek megnyeréseért kell, legalább kellene fölálodnom, 's annyi gondolkodás után is gyáván, félig fájdalomban, félig reményben állok, mint a' kinek hosszú uta van, 's nem maradhat, mert menni kell, nem mehet, mert veszedelmektől retteg.

— — —

Szemere Miklós Po'sonyba fölmenend, – vagy éppen talán U. Bnál ül most. –

Byron Don Juanjával⁷ 's Schlegel dramat. leczkéivel megismerkedtem, 's csak ilyenkor nem jut eszembe U. Btól távol lakásom! skm

Az 1835. év második negyede Szemerét Pécelen találja Szemere Pál otthonában. Több okból is fontos az innen küldött levél,⁸ mert az egyhónapos vendégeskedés szinte teljes választ ad arra, milyen is egy reformkori nemesi udvarház és benne az értelmiség életmódja, szokásrendszere, sőt olvasmányai is. A korábbi levelekben azt láttuk, hogy az aktuális kérdések megvitatása (pl. az országgyűlés dolgai) és a legfrissebb magyar nyelvű művek olvasása (pl. Bölöni Farkas: *Utazások*) áll társalgásaik középpontjában. Most arról értesülünk, hogy a beszélgetéseket játékok, majd olvasás, alkotó munka vagy séta váltja fel, s a műveltséggyarapításhoz a német felvilágosodás eszmeköre kapcsolódik. Az

⁷Szemerét nemcsak közös érzékenységük és a fennálló rend elleni gyűlöletük fűzi Byronhoz, Kölcsey közvetítésével már korábban is a „byroni szenvedés” tudatára ébred, utazásának állomásai között pedig a *Childe Herold* svájci színhelyei is szerepelnek, sőt *A chilloni fogoly* c. elbeszélő költeményét le is fordítja (Morvay Győző: *Byron Magyarországon*. In: Koeppel Emil: *Byron*. Bp. 1913).

⁸Szemere Tár XIV. 97.

„udvari élethez” hozzátartozik a vendégeskedés is. Szemere Pál házában egyszerre kettő is van most: Sz. Bertalan és Szalay László (1813–1864). A háznépkel együtt ők is ismerik Kölcseyt, így nyilván sokszor beszélnek róla, különösen, hogy a követi megbízatás megszakadása után a főjegyzőségtől való visszavonulásának híre is elterjed. Ez a szűkebb körnek, de a liberális ellenzéknek és a kezdődő perbefogások eller tiltakozóknak is nagy csapás lenne. Maga Kölcsey is érzi ezt, s határozott lemondási szándékát az utolsó pillanatban megváltoztatja, hogy Wesselényit „hivatalból” is védhesse legalább a szatmári támadókkal szemben. „E kinézés miatt – írja Wesselényi Miklósnak 1835. május 22-én – engedek Miska tanácsának, s ezúttal még hivatalomat jobb remény fejében le nem mondom. Noha – kénytelen vagyok vallást tenni – e hivatal nagy terhemre van. S csak szerencsés siker a haza ügyére nézve teheti, hogy még továbbra is megtartsam.”⁹

Szemere Bertalannak mindig felüdülés a Pécelre utazás, most Pál bátyja mellett a Szalay Lászlóval való találkozás is azzá teszi. Ekkor ismerik meg egymást személyesen is, bár Sz. Bertalan sokat tud Szalayról, hiszen Kölcsey referált róla mint 1831-ben hozzá költözött patvaristájáról. Mintegy háromhetes együttlét után Szalay Pestre megy, Szemere pedig levélben foglalja össze az eltöltött idő tanulságait.¹⁰

II.

Pécel, Ápril 11-kén 1835

Kölcsey Ferencnek tiszteletét Szemere Bertalan skm.

Igen, higgyen szemének édes U. B., én Péczelen vagyok már két hét óta, 's a' mint érzem, örömmel ugyan, de szándékom' ellenére a' harmadikon is itt leendek. A' napok kellemesen telnek-el, 's azon bolgogságnak, mellyet Péczelen kívánhatunk, nincs más hiánya, mint U. B. távolléte. Ha a' sziv elégléné a' kedveltjére emlékeztést, ugy nem volna panaszunk, mert minden ebédnél és vacsoránál, melly mellett az itteni szokás szerint jó hosszasan ülünk, sőt csaknem minden órában, emleget-

⁹ Kölcsey Ferenc levele Wesselényi Miklósnak Károlyból 1835. május 22-én. KFÖM. III. 348. sz. levél

¹⁰ SzB levele Szalay Lászlóhoz Pécelről 1835. április 23-án. OSZK, Kt. Levelestár

jük U. Bmät, örömmel, melegen és tisztelettel. De mind ezt tudja U. B., ha nem mondom is, és miután mondtam, teljesen elhiszi, – mert Pál b., Szalay L, és én alakítjuk azon kört, melly U. B. nélkül soha nem egész.

Szalay Laczival e' hét' első napján ismerkedtem-meg, ki egypár hetet szintén itt töltend. Mint mondá U. B. is, igen jeles ifju, 's akárki kedvesen veheti, ha tőle barátul elfogadtatik.

Itt föl van osztva az időnek minden órája, 's a' nap, dolgozás, játék és evés közt mulik-el. Délig irunk vagy olvasunk, ebéd után a' billiárd mellett egy órát töltünk, aztán ismét dolgozunk, est felé sétálunk, ekkor jön a' vacsora és ismét billiard, mellynek végeztével ki lenyugszik, ki ujjalag dolgozhoz ül.

Pál bátyám Wieland' életét Grubertől (: 4 kötetke :) ép' olly nagy gyönyörrel olvassa, mint olvasta hatszor egymás után Zelter és Goethe' leveleiket.¹¹ Kivévén egyegy kis változaskát, de a' melly örömét soha nem zavarja, kedv közt telik-el napja, 's nevetünk kaczagunk néha – mintha nem volna e' föld siralmak' völgye.

Naplóm növekszik, de leginkább azokkal, miket U. B. önpanaszoknak nevezett. Sziv melly könnyen meggyul, elme melly nagy dolgokon függ, a' körülállások szerint, átok vagy áldás az emberen. Meglehet, a' sziv és ész közti forrás, az *emberre* hasznos leend, meglehet még a' fájdalokra visszamemlékezés is kedves lesz egykor, – de érzem, hogy a' szenvedés nem édes. Büszkék vagyunk, midön a' sok kinra visszatekintünk, – de ki kíván azért szenvedni, hogy szenvedéseiben büszkélkedhessék?

Igen kívánám tudni, mennyi való van azon hírben, mellyet Durcsák püspöktől hallottam, 's mellyet Tokajon a' mult

¹¹ Gruber (1774–1851) német irodalomtörténész, 1815-től a hallei egyetem filozófianára. Zelter (1758–1832) német zeneszerző, Goethe több versének a megzenésítője. Bensőséges barátság fűzte őket egymáshoz, levelezésük 1833–34-ben jelent meg.

hónap' végén költ levelemben megírtam,^{1 2} mint azt is, maradt-e U. B. főjegyző, vagy letev é a' tollat?

Nem lehet elhallgatnom, mint óhajtom, hogy se' körülállás se' szeszély ne tiltaná-el U. Bmāt egyegy rövid levelke' írásátol. Hiv keblet, millyen enyim fog találhatni, ezt elhiszem, de enyimmél hívebbet bizonyosan nem. Midön üres pillanata akad, jó vagy rossz kedvében, írjon-fel egypár sorocskát, apródonkint az sokra gyüend. De akár sok lesz, akár keves, én mindenkép kimondhatatlan örömmel fogom venni, 's őrizendem, mint drága kincset.

Kun Miklós levelének felét ide zárom. Látni belőle, mi lyrai calculusokat csinál. Ezt mondhatom én rola, mert őt jól ismerem. Ha írand U. Bnāk, adandó válaszában ne sejttesse vele, hogy házi dolgait tudja, csak általánosan szoljon az utazásrol, 's szegény legényről, özvegy anyárol. Jó szívü 's lelkü, bár milliomokkal bírma. Akkor okosan cselekednék, de mostani állapotában nem.

Mint kezdém levelemet változhatatlan tisztelettel, ugyan azzal zárom-be. skm.

Asszony néném igen igen tiszteli 's köszönti.^{1 3}

Szemere egyhónapos péceli tartózkodás után 1835. április 27-én Szemere Ábrahámmal, a Szemere család borsodi ágából való rokonával, annak szárazbőii pusztájára érkezik. 28-án a tűz martaléka lesz Ábris bátyja tanyája, de az ő személyes holmija is, közte az 1830 márciusától vezetett Naplója. Főként ez utóbbi elvesztése okoz neki olyan fájdalommat, hogy öngyilkosságot emleget. Erről a lelkiállapotáról tudósít következő levele.^{1 4}

Naplói ugyan nem maradtak ránk, de bőven van róluk adatunk, ugyanis Szemere 1848 utáni száműzetésében ismét ír naplót, s ennek egy részét korábbi dolgainak felelevenítésére szánja. Innen tudjuk meg,

^{1 2} A Tokajból kelt 1835-ös levél ez ideig nem ismert.

^{1 3} Szemere Pálnéről van szó.

^{1 4} Szemere Tár, XIV. 101.

hogy végül is nem égtek meg írásai, csak súlyosan megsérültek, a sors azonban továbbra sem kedvezett munkáinak, mert az elföldelés, dugdosás során tönkrementek.^{1 5}

III.

Szárzsbői pusztán, April, 29-kén 1835.

Kölcsey Ferencznek tiszteletét Szemere Bertalan skm.

Az én állapotom igen szomorú, 's rám nézve nincs vigasztalás.

Pécelről 27-kén indultam-el Szemere Ábrahámmal 's értünk még e' napon Szárzsbőre. Másnap látogatóul mentünk egy szomszéd tanyára, 's a' mint beszélgettünk, befut az ispán, 's kiált: a' T. Szemere ur tanyáján tűz van! Néhány percz alatt haza nyargaltunk, de a' ház körül a' nagy szélben nagy lánggal égő lesimult nád sem ajtóhoz, sem ablakhoz menni nem engedett. Az ajtótol, ablakfáktol a' házbeli készültek is meggyultak, 's a' gerendák belülről összeégvén, a' padlás leomlott, és *minden* földig égett. Még a' vasak is összeégtek, 's Ábris bátyámnak semmi egyebe nem maradt, mint a' *mi ruha rajta* volt.

Nekem is csak rajtam volt ruháim maradtak-meg; könyveim, egyéb ruháim, ládámmal együtt összeégtek, és 100 forintom banknotában. Károm mintegy 300 frā megy, 's szegény legénynek ez vajmi hátraesés!

De nem ez az, mi engemet vigasztalhatatlanná tesz. A' miért szívem elfojtódik, 's mi miatt sirtam mint gyermek, azt nekem Isten sem adhatja vissza. T. i. *Naplómnak* három kötete szintén beégett. Uram Bátyám a' III-ik kötetet látta, azóta kettő készült, 's annál ez mindenik érdekesb. Mit én Naplómban vesztettem, azt senki nem érezheti, 's még kevésbé pótolhatja-ki. Ó Istenem – szintén megunom az életet, ha eszembe

^{1 5} Szemere Bertalan: *Naplóm* (száműzetésben). In: *Összegyűjtött munkái*. Pest, 1870. I. 178., II. 34–37.

jutnak íratim, 's nem tudom hinni, hogy ezt a' gondviselés javamra fordithatná. Mintha kivágták volna életemből azokat, mik e' három kötetben voltak! Nem tudom kimondani a' mit akarok, de rettenetes állapotban vagyok. Lelkem fejlődésének, küzdésének, szivem fájdalmainak és örömeinek történetét olly hiven jegyezgettem én, 's ime össze van szakgatva a' gondosan nyujtott fonal, 's lehetetlen ismét összekötni a' mi összeégett. Szinte' sajnálom, hogy e' napot tul tudom élni.

Első elkeseredésemben nem akartam a' Napló' jövendőben viteléről semmit sem tudni, mert a' kit az ég haragjában teremtet, annak örömei ugyan annyi átkokká válnak; azonban később, egyenesen és egyedül a' bolond sors' daczára feltevém magamban, hogy felveszem életem' elszakadt fonalát, a' hol elszakadt.

Legyen olly jó édes U. Bátyám, szánjon egypár órácskát vígasztalásomra, 's azt, mi Naplóm III-ik kötetéről *érzelme, vélekedése* volt (:NB ezt, 's a' IV-ket látta Pál b. is, 's igen nagy örömmel olvassgatta, és szerette, – az V-iket mellyben életem' legédesb órái, 's szivem' legzajosabb pillanati, az ész és sziv közti legkeményebb küzdés volt feljegyezve, egyikök sem látta:), írja-össze és küldje-meg. Ezt fogom az uj kötet' elejére tenni. Kérem édes U. Bmāt, teljesítse ezt, mert lelkemre mondom, *csak ez* szelidítheti fájdalmamat. Mivel elfelejtteni e' sebet soha sem lehet, 's talán még mélyebben fogom öregkoromban érzeni, mint most. – Elég nyomoruságot vetett nyakamba az ég, – minden örömem abban állt, hogy e' hiv barát' keblébe öntém-ki panaszimat, és ime ezt is el kellett vesztenem, mi olly szorosán összeforrva szivemmel. Midön látta a' nem-isteni gondviselés, hogy a' fájdalom és kin a' leírás által örömemmé vált, megboszankodott, és kinná tevé, a' mi kin volt.

Ó be nyomorult teremtés az ember, hogy minden csekélység elkeseritheti, 's hogy csak két órányira sem láthat a' jövőbe. Hiszem, 's életemben most 2-odszor *hiszem*, hogy gyakran helyes oka van az embernek, maga erejével 's akaratából kibalagolni az életbül. Ezt az örökös keserüséget szenvedni? Ha van

az életem kívül boldogság, annál jobb; ha nincs, nem rosszabb.

Nekem még *időm miatt* nem lehet, de 40 esztendő embernek már lehet elégséges oka, hogy mint önéletének ura, maga felett vesszőt törjön.

Még eddig keveset elmélkedtem Naplóimról, 's úgy vagyok velök, mintha megvolnának, De a' midőn erre és amarra emlékezem belőlök, s tudnom kell, hogy csakugyan elvesztek, – szintén elkábulok! Ugy nyilallik fejem. – Nem, nem szégyenlem hogy nehezen tudom türni, sőt hogy tudom türni, azt szégyenlem.

Rettenetes dolog. Kérdem: visszakaphatom-e még? Nem 's – szédülök e' gondolatra.

Becsés választ kérem, egyszersmind, ha megvolnának, azon észrevételek' átküldését, miket a' Muzáronra Po'sonyban tettem.

Másszor haragszom ha szánnak, most jól esik.

De segít-e?

Szemere következő levele¹⁶ a megyei bürokratizmust és az ellene megindult folyamatot mutatja be Wesselényi ügyének kapcsán a kezdeti manipulációktól a végső kifejtetig. Az van ugyanis a levél háttérében, hogy 1834. augusztus 28-i leiratában a király visszautasítja az úrbéri javaslatok reformjait, az örökváltságot, a jobbágy személyes és vagyonszolgálatát, de az üléselő országgyűlés ellenzéke nem fogadja el a leiratot, s Kölcsey felhívására folytatja a harcot a reformokért. Az udvar azzal válaszol, hogy főként a főispánok útján megpróbálja megváltoztatni a javaslatot támogató megyei utasításokat. Ezért azt híresztelteti a bocsoros nemesek között, hogy az úrbéri javaslat a nemesi kiváltságok megszüntetését vonja maga után. A hatás nem marad el és a 33 pártfogoló megye közül novemberre már csak 25 marad. A visszalépett megyék között van Szatmár is, Kölcsey tehát itt is szervező munkába fog, az eredeti követi utasítás érvényben maradásáért harcol. Levelet ír Wesselényinek, hogy ha az erdélyi országgyűléssel kapcsolatban teendői megengednék, jöjjön el Nagykárolyba, a megyegyűlésbe: „E hónap 9-dikén, azaz jövő kedden itt közgyűlés lesz; representációm akkor beadom. Kedvező kimenetel kétséges sem lenne előttem, ha most

¹⁶ Szemere Tár, XIV. 107.

Erdélynek diétája nem lenne, s te szabadon jöhetnél vívni és győzni. Most, jöhetéshedhez reményem nem lévén: a kimenetel előttem bizonytalan; pedig rossz kimenetel után felszámálhatlan a veszély, mely a mi országgyűlésünk egész jövődjét fenyegeti. Az oligarchiának e próbája a megyékkel, ha ez alkalommal vissza nem igazíttatik, tág kapút nyitand hasonló reményekre; s a kötelező utasítások lesznek az országgyűlés, s általa a nemzeti szabadság sírjává; mivel azokat a kormány kéj szerint fogja eszközölni.”¹⁷ Wesselényi megjelenik a gyűlésen, a várt győzelem azonban így is elmarad. Kölcsy beszámolójából tudjuk,¹⁸ hogy alapos előkészület történik, s az a cél, ne szólalhasson fel Wesselényi. „Iszonyú lármás” körülmények között végül is szóhoz jut, s ő lesz az egyetlen, aki Kölcsy elveit pártfogolja. Beszéde közben többször elítélőleg szól a kormányról, s többek között kijelenti, hogy „a kormány 9 millió köznépek zsírját szívja”. A szolgálalkúek új teóriát agyalnak ki, miszerint aki a kormányt sérti, az magát a királyt támadja, s így Wesselényi hűtlenségi perbe fogható.¹⁹ A kormány nem is tétenkedik sokáig, előbb megvárja a marosvásárhelyi királyi tábla 1835. március 20-i ítéletét Wesselényi erdélyi magatartásának megbélyegzésére, majd 1835. május 5-én „hűtlenségi bűnben való elmarasztalásért” keresetet indít ellene. A kortársak és Kölcsy véleményét jól ismerjük ebben az ügyben: Wesselényi ügye nem magányos ügy; közhelyen szabadon szólni alkotmányos jog; a joggal visszaélőknek csak az a gyűlés lehet bírója, ahol az eset történt; ha más bíróság avatkozik be az ügybe, akkor a szólásszabadság kerül veszélybe. „Ki fog közgyűlésen, vagy diétán mérés szavakat mondani, bár igazságos ügyben is – kérdezi Kölcsy –, ha a távolban tömlöc és pallos mutattatik? Azt hiszem, minden törvényhatóság a közjuss fenntartása miatt köteles ez ügyet fontolóra venni; s a diétán a pört még kezdete előtt elenyészítő indítványt tétetni.”²⁰

Az eddigiek ismeretéhez kapcsolódik a levél, amelyből világossá válik, hogy az a megyegyűlés, amely országgyűlési követeinek megfogalmazza és kötelező képviseléssel átadja az utasításokat, csak törvény-

¹⁷ Kölcsy Ferenc levele Wesselényi Miklóshoz Károlyból 1834. december 2-án. KFÖM, III. 330.

¹⁸ Kölcsy Ferenc levele Szemere Pálhoz Csekéből 1834. december 14-én. KFÖM, III. 331.

¹⁹ Bővebben Dr. Kardos Samu: *Báró Wesselényi Miklós élete és munkái*. I–II. Bp. 1905. VII. fejezet

²⁰ Kölcsy Ferenc levele Péchy Lászlóhoz Csekéből 1835. március 16-án. KFÖM, III. 345.

hatósági – megyei vagy királyi táblai – közlésre válaszolhat felirattal, de egyéni kezdeményezésre nincs lehetősége, és az a gyűlés, amely köteles az első három napon minden fontos témát felvenni napirendjére, soha nem tudja, mit és mikor fog megtárgyalni. Szemere most az utóbbi gyakorlat megreformálására tesz sikeres javaslatot, egyúttal ténybeli értesülést szerzünk arról, hogy hozzákezd a liberális ellenzék szervezéséhez, amikor a Wesselényi ügye melletti „vívást” készíti elő.

IV.

Vatta, Jun. 4kén 1835

Kölcsey Ferencznek tiszteletét küldi Szemere Bertalan skm.

A' Május' 18kán 's többi napokon tartott gyűlésről írok Wesselényi barátjának.

A' mondott napon utasítást adánk követeinknek, hogy ha Wess. megidéztetése által a' szólásszabadság' korlátoltatása tapasztaltatnék, 's a' diaetán szóba jönné; pártolják azt a' Megey' nevében. Nem tudtuk, hogy e' tárgy előkerülend, 's megvoltunk lepve. És minthogy Hevesnek e' tárgyban küldött lelkes levele hátra volt, annak felolvastatását másnapra halasztattuk. Estve megkértem néhányat, vivnánk azon férfiu mellett, ki a' két hazában lakó nemzetnek közös bajnoka, ki érettünk szenved, miattunk üldöztetik. Játékszín után én is asztalhoz ültem, 's összeírtam azt, mit ide mellékelve küldök. Most szoltam előszer polgári dologban közönség előtt, 's éppen azon okbul küldöm-meg, mint polgári pályám' első zsengejét. Sok tekintetek miatt 's bizonyos tactus' következtében eszembe se' volt, hogy egypár évnél korábban szoljak, azonban voltak néhány tárgyaim, mellyek lelkem' és szivem' életébe olly lényegesen beszövédket, hogy veszedelembe forogtukban el kell hallgatni minden álszerénységnek. Illyen tárgy előttem: nemzetiség, nyelv, sajtó- szószabadság 'stb, illyen Wessel. sorsa is, ki előttem nem egy, hanem morális sok, – nemzeti vagyon, kincs. Ugy mint ő, ott a' hol ő munkálkodik, nem munkálkodhatni másképen, egyedül a' *nemzet'* nyilván vagy hallgatólag kimondott *ótalma* alatt. Ügyének védelmét én olly lélekismere-

tes kötelességnek tartám, mint fő megtartani a' törvényt; védeni a' hazát; tisztelni mások' jogait; véni a' szabadságért stb. S csak illy ok vihett engemet arra, hogy szóljak 23-ik évemben.

Indítványomat, azok közül a' kik beszéltek, csak 4-en pártolták kívülem. Egyébiránt beszédem szerencsés volt. Az egész gyűlés, öreg 's ifju, udvari 's szabadelmű megkapatott, 's többen könnyeztek. Valami különös erőt érzék én e' pillanatkor magamban, 's hangomnak a' leghatóbb intonációt adám. Beszédem tetszett még azoknak is, kik elveimet nem javallhatják. A' beszéd' resultatuma lett: én nyertem sokat, az *ügy* semmit. De a' következesek' fonalán menve még is azt merem állítani a' *jó ügy* (:általában:) is nyert. Mert a' mint a' szónok a' tiszteletben éléhalad, azon mértékben könnyebbedik az ügy győzedelmének kivivása.

Beszédem nem azért illyen, mert a' toll ide vitte, hanem mert Borsodot ismerem. Sokan vannak, kik nagy hírében ismerik Wesselényit; kevesen, kik esetéről komolyan gondolkodtak volna. Minek beszéljek azoknak *okokat*, kik vagy nem fognák érteni, vagy a' kik előtt okaimnak minden erejük egy elmés válasz után elenyészne? Pedig e' felekezet teszi a' *nagyobb* részt. Ennél a' határozat pillanatnyi benyomásnak következete, 's minden határozata miként percz alatt támad, úgy csak pillanatig tart. Tehát a' beszéd' minden része indulat gerjesztésre irányoztassék. Ez okbul vala beszédemben minden izgató, minden érzékenyítő. 'S valóban olly keményen munkált beszédem' második része, hogy csak az alispán, vagy egypár tekintetes ember nyilatkozzék részünkre, és a' felírást senki nem fogja gátolhatni. (Mellettem volt: Lónyai, 1830-ki követünk; Ágoston pesti ügyész; Garas táblabíró; Fodor fiatal ügyész; a' vita majd két óráig tartott:).

A' mi a' dolog' velejét illeti, minthogy azt meg nem akarták engedni, hogy a' mit nem törv. hatóság közöl velünk, hanem csak privat uton tudunk, fölírás tárgya lehessen (mint most Wesselényi' beszéde, melyet sem Szathmár Vgye, sem a' Kir. tábla nem közölt velünk:); én azt akartam, 's azt kellett

nekem megmutatnom, hogy nem szükség tudni, mit mondott Wessel. mit nem, 's a' nélkül is világos sérelmünk támadt, mely fölterjesztést érdemel és kíván. A' többi pártolók e' menedéket nem vették-észre, — egyébiránt a' pesti ügyész, ki a' Hevesi gyűlésekről jött, a' procedurát, inquisitiót mutogatta törvénytelennek. —

Wesselényi' dolgával így meglepetvén, 's sükeretlenül víván, indítványba tettem másnap, hogy: közgyűléskor az előforduló fontosabb tárgyak előző napon, jó eleve a' közönségnek tudtára adassanak; mert arra, hogy fontos tárgyhoz nyomósan szolgáljunk, nem elég sem ész, sem tapasztalás, sem tudomány; ahhoz combinatio is kívántatik, mi csak időnek 's előleges gondolkodásnak lehet resultatuma. Azt hívék legtöbben, az elnöki fortély ellen van irányozva indítványom; pedig ez magát a' statust érdekli. Hogy az elnök a' nevezetes tárgyakat az első három napon fölvétesse, arról határozatunk van; de hiszen, ha én nem tudom, mit vesznek fel a' három első napon; azt eleve nem lehet megfontolnom, és így a' dolog' megfontolására nézve mindegy, ha az utósó napon vennék is fel. Az egy hiba, hogy az elnökök utósó napokra hagyják a' nagy tárgyakat, midőn a' keves számmal birhatnak; de más hiba, hogy gyakran nem érti a' dolgot a' status, mert többnyire akkor hallja előszer, midőn a' jegyző felolvassa, 's gyakran azon kellemetlen dilemába jövünk, hogy vagy meg kell tartani a' rosznak megismert határozatot, vagy el kell tőle állani, 's a' mit ma határozatunk megváltoztatni holnap. Az első hiba ellen van rendeletünk; a második ellen kívántam én most. És végre, hoszu vita után, annak kijelentésével, hogy a' státusnak joga van, ha szükségesnek találja, a' tárgyat másnapra halasztani, az határozatott: hogy az elnök gyűlésnyitó beszédében, a' nála levő fontosabb iratok' tartalmát, 's tudomására lévő nevezetes dolgokat röviden előszámlálni tartozik. —

Igen szeretném, ha k. U. B. a' Wesselényi dolgát, esetét valamiképp nekem tudtomra adná, 's egyszersmind véleményét is közlené velem.

Nagy örömemre hallám még Péczelen, hogy polgári alkotványunk' történetének pragm. leírását²¹ munka alá veendi k. U. B. Így tehát sokszor újított kérelmeim meghallgattattak. Isten adjon kedvet és egészséget Bátyámnak. Ó mi derék lesz azt olvasni; mint fog az sok uj ideát elterjeszteni. Csak megíratassák, nem fog kiüzetni a' sajtó alól, ha egyenkint lopdosom is össze a' bötüket.

Előbbi levele mellékleteként küldi Szemere a borsodi megyegyűlésen mondott beszédét.²² Az általa minősített szerkesztési fogások mellett a Corpus Juris nagyszerű ismeretének és kitűnő használatának is hű tükré ez a beszéd. Csak az idézett törvénycikkek vonalán haladva is szembe-tűnővé válik a felvetett téma alkotmányjogi körüljárása és ezzel törvényteleniségének bizonyítása. Az 1565:49., az 1723:29. és az 1507:12 tc. azt írja elő, hogy a bíraskodásban és a bírói végrehajtásokban szünet van az országgyűlés megkezdése előtti 30 naptól az országgyűlés befejezéséig, illetve a követek visszaérkezéséig és jelentéseik leadásáig, másrészt pedig aki ahol elköveti vétkét, oda idézhető meg, s ítéletet is ott kell mondani róla. A következőkben a kormány és a királyra vonatkozó törvények megtartásáról szól. Az 1507:7. törvénycikk kimondja, hogy az ország szabadsága és közjoga ellen vétőket a királyi tanács tagjai közül is meg kell idézni az országgyűlés elé, az egyes ülészek pedig nem tarthat tovább két hónapnál, mert sok az idővesztés és nagy a pazarlás (1649:44). De ki tartja ezeket meg akárcsak a szász (1791:13) vagy székely nemzet kiváltságaira hozott törvényeinket? A minisztérium és a király biztosan nem, a feladat tehát világos: a megyéknek kell cselekedniük követi utasításaik útján.

V.

Miskolcz, Máj' 19-kén.

T. KK és Rk!

Elöttem e tárgy olly fontos, hogy fölment a' hallgatas' azon korláti alul, mellyek alá magamat önkényt vetettem, 's szavamat az úgy mellett okaimmal 's érzésimmel párosítva adom.

²¹ pragmatikus, oknyomozó leírás

²² Szemere Tár, XIV. 103.

A' tennapi határozat követeinknek ád utasítást, 's maradjon ugy a' mint van. Ezen határozattal el van végezve, miként fog cselekedni Borsod, mint országgyűlési test' taga, de az nincs elvégezve, hogy itt megállapodjunk, az nincs elvégezve, hogy Borsod a' törv. hatóság, mielőtt a' diaeta mozdult volna, föl-írással ne keresse-meg a' fejedelmet. Kivánságom tehát az, hogy Borsod a' megye, Wesselényi' ügye mellett fölírjon.

Kivánom pedig, mert azt hiszem *először*: hogy Wesselényi az 1565:49, 1723:29: 1507:12 t. cz. értelme szerint, most az országgyűlés' folyamata alatt, most midőn a' Kir. táblán, mint l ae instantiae fórumon²³ semmi pörök nem folyhatnak, ugy is mint nemes, annyival inkább mint regalista, kinek a' képviselői alkotmány' szelleme szerint, 's az említett t. cz. egyikében is kijelentett azon okbul „ut unusquisque rebus totius Regni eo facilius intendere valeat” természetesen salvus conductusa van,²⁴ – hogy, mondom, Wesselényi pörbe sem idéztethetett. E' törvények alul kivétel nem tétetik, nem a' nota' esetében sem, azok általánosak, és így meg nem tartásuk sérelem. – Kivánom *másodszor*, mert azt hiszem: polgári szabadságunk legérzékenyebb oldaláról sértetett-meg. Mi mostan alkotványunk' garanciája? A' szabadsajtó talán? Ez eltapodtatva. A' király körüli tanácsosok, ministerek' felelősége az 1507:7 szerint? E' törvényünk eltemettetett. Vagy a' hol 3, hol 13 esztendőben összehívni szokott országgyűlések? Legnagyobb országos férfaink azt vallják, a' magyaroknak újabb időkben egyetlen diaeta sem vala üdvességökre. Mi tehát alkotványunk' garanciája? Nem egyéb KK és Rk., egyedül csak a' szabadszólás; ez az, mi municipalis szerkezetünknel fogva legdrágább kincsünk, mi a' sajtó szabadság' nem léteben terjesztője, formálója, vehiculuma a' közértelmességnek. Ha ez is megkorlátoltatik, akkor semmi nincs bennünk szabad, csupán a' gon-

²³ első kérelmezési fórum

²⁴ . . . hogy mindenki annál könnyebben oda folyamodhasson az egész királyság ügyeiben . . .; Salvus conductus, mentelmi jog

dolat; akkor el van zárva a' közintelligentia' 's polgári érzés kifejlésének minden uta, — alkotványunk test lélek nélkül, 's egy olly régiség, mellyben nincs semmi becsülni méltó, mint az hogy régi, 's az antiquitás cabinetbe való. Wesselényi' megidéz-tetésében szabadságunk' ez egyetlen palládiumát látom meg-támadtatva; itt nem személy hanem principium forog kérdés-ben, élet 's polgári lételünk' principiuma. Ugy hiszem KK és Rk. a' mondott két tekintet igen méltó matériája a' felírásnak, a' nélkül hogy szükséges volna tudni, Wesselényi Szathmárt mit mondott, mit nem.

Engedjék-meg t KK és Rk, én még tulmegyek e' jogi két tekinteten, 's kérdem, lehet-e az, hogy a' ki lelkének sem szülékkel, sem testvérrel, sem feleséggel meg nem osztott sze-relmében egyedül a' hazáért beszélt, a' hazának áldozott, hogy azt viszont a' nemzet' sympathiája védelmezőleg karjaira ne vegye? Mint fog az lélekisméretesen megtörténhetni, hogy ő érettünk mindent tett, és mi semmit ő érte? Mit fog rólunk feltehetni a' kormány, mit fog velünk próbálhatni, ha látandja, hogy a' nemzet nemzetjogai rettenthetetlen bajnokának vesze-delmekor még csak azon eszközöket sem próbálja-meg, miket alkotványos állásunk nemcsak enged, sőt kínál. A' hol illy esetekben erkölcsi erő nagymértékben nem fejlőd-ki, ott egy csöpp sincs. A' kormány másképp védi embereit, például 1825-ben, pedig ellenök volt természet 's törvény, mint Wesselényi mellett mindkettő áll, 's KK és Rk! ez egyetlen pontban lélekismeretesebb volna a' kormány, mint mi nemzet, mi 10–13 millió? Vigyázzunk, mert ha azon kormány, melly az 1649:44, 1791:13 t. cz. egy szóval a' Corpus Juris' felét meg nem tartotta 's meg nem tartatta, látni fogja, hogy actióira erkölcsi rugóság 's reactio nem válaszol; egykor még eszébe jutand az is, hogy azon törvényt is mint szükségtelent felfüg-gessze, melly személyes szabadságunkat biztosítja.

T. KK és Rk! legyenek igazságosak Wess. iránt, ki 14 éves korában a' felkölt nemes seregbe lépett, ki 22-ik esztendejében Erdély' éhező népét táplálta, 's azóta legtöbbit nekünk nem-

zetnek, legkevesebbet magának élt; emlekezzenek a' férfiura, kinek két hazája is van, 's midőn egyikből kiüldöztetik a' másikban sem talál maradást, mert mindkettőt forrón szerette. A' kormánynak 's kormány bérletteinek fényvesztő játékára a' megyék' nyomós felírása világot vetend, 's a' jó szívű király meg fogja ismerni a' tiszta és sértett férfiat. Sz. B. skm.

Szemere Bertalan megyei közszereplésének első szakasza, nemcsak önmaga számára hoz sikereket, hanem nagy nyeresége az országosan meginduló mozgalmaknak is. Jó érzékkel köti egybe a magyarság és a borsodiak égető ügyeit: miközben a nemzet számára épülő színház múzeum és katonai iskola pártfogolásáért „vív”, a megyei játékszín ügyét is kimozdítja a holtpontról, s ekkorra már ő lesz „a játékszín tollvivője is”. Az elméleti felkészülés pedig egyre határozottabb arculatot ad közéleti hitvallásának: mindenki bizalmának megnyerésére törekszik, az igazságot kívánja szolgálni és független akar maradni, hogy meggyőződése szerint cselekedhessen a hazáért.

Az itt következő levél²⁵ hű krónikája annak a reformkori összefogásnak, amely most egyszerre akarja pótolni az eddigi elmaradásokat, köztük a nemzeti jelleg hangsúlyozását is célzó intézmények felépítését. A „Nemzeti Múzeum” kiállítási anyaga már 1802, Széchényi Ferenc könyv-, régiség- és éremtárának felajánlása óta megvan, de az épület csak 1837–47 között készül el; A „Pesti Nemzeti Játékszín” a Duna-parti rondellából a budai deszka arénába és Hacker-százába kerül, arra vágyva, hogy állandó helye legyen, de csak 1837. augusztus 22-én avatják fel a Grassalkovics telken épült kőszínházat; A „Ludovicae” felállítására is határozat van az 1808-as országgyűlés óta, de hiába épül fel 1836-ra, a kormány másra fordítja az összegyűlt összeget, s annyi akadályt gördít a megnyitása elé, hogy csak 1872-ben avatják fel.

²⁵ Szemere Tár, XIV. 134.

VI.

Miskolcz, Decz 13. 1835
indul 26-án

Kedves Uram Bátyám!

Ó mi rég hallgatok 's hallgatunk, — mert bár mindenik levelemre választ nem kérhetek is; de még is nem élhetek úgy, hogy választ egyet sem reményljek.

Mit csináltam nyár óta? Biz én sokon áltmentem, mint rajtam is sok áltment, sok pedig bennem van, 's kőként nehezedik melljemre.

Bátyám, mestereimnek egyike (:bár bátyám nem számít is tanítványi közé:), és így számot adok polgári sáfárságomról. De nem, kis levelkére, milyen e' jelen, nem férne, tehát az Auguszt. 's Szeptemberi gyűléseken áltröppenek, 's szólok a' Novemberiről.

Utasításul adók, hogy vagy egyedül magyar törvény, vagy semmi törvény. — A' pöcsét iránt, jog fentartó ugyan, de még is kedvező választ kaptunk. A' magy. fölírástól eltiltattunk több cancell. parancsolatok által (:Márcz óta mindig magyarul írunk:); de én 1 sz. alatti indítványomat megtévén, a' magy. nyelveni fölírásnak továbbra is folytatása határoztaték; az hogy hasonló tétre szólíttassanak-fel a' többi megyék, nem vettetett-el, de még is elmaradt. Ekkor mondtam a' 2-ik sz. a. beszédemet is. — Ha sérelmeink nem orvosoltatnak, az ado megtagadása határoztaték. (:ezt a' Balogh' történetekor pendítém-meg előszer:).²⁶

²⁶ Az országgyűlésen a rendek elfogadják a Wesselényi Miklós védelmére készített feliratot 1835. június 22-én. Balogh János Bars megyei követ az ártatlanság bizonyításául megismétli Wesselényi inkriminált szavait, erre a kormány őt is perbe fogja, de a szintén országos elzúdulás hatására a következő évben meg is szünteti az eljárást.

A' Nov. 26-ki rendkívüli gyűlésen a' (olvashatatlan szó); Nemz. Musaeumra; Pesti Nemz. játékszinre; és a' Ludovicaeára 33,000 p.f. ajánlottunk. Ezeket tárgyazza a' 3-ik beszédem. A' pesti színház ellen két szó volt, egy püspöké, egy kamarai ügyvédé; de feleletem zajos javallatra találván, a' vita megszakadt. A Lukovicae iránti aggodalmamban a' megye osztozott, 's véleményemet egy diaetai állandó biztosságról kifejtvén, mellynek közvetlen igazgatása, felügyelése alatt lévén az intézet, ennek legyen joga egyedül, kitenni a' tanítókat 'stb, — az utasításul adaték. —

Ezek után pedig indítványt tettem, hogy a' Miskolczi színház' részére 22,000 p.f. után minden forintra néhány kr. vettessék, s ez, közörrömmel fogadtatván, hogy nemcsak messze dolgokra, hanem magunk' közvetlen hasznunkra is áldozhatunk, — minden f. 10 p. kr. vetteté, a' mi teend majd 4000 p.f. (:Most munkában van, hogy Miskolcz kiburkoltassék; és miután az utcák nevezve vannak, kivilágítassék, — munkába vettük ép ma, hogy e' télen, akár e' csinos, akár a' máskép 's alkalmasb helyen épülendő csinosb játékszin' hasznára, urakból 's kisasszonyokból álló egy társaság játszék:).

A' vitákba már eléggé beelegyedem. Ugy igyekzem, szerénység tartsa a' mértéket, 's tapintatomat híven használom, hogy mi tárgyakról szoljak. Kettőre törekszem: higyjék, hogy nem ifjui tüzelésből szólok, hanem mivel lelkemben igazságért égek; 2-szor higyjék, hogy gondolkodni szoktam a' tárgyrol, mielőtt szólanék. Hála Istenemnek, hogy törekedésemben első föllépésem óta szakadatlanul haladok. A' férfiak' becslését 's bizodalját már nagy részben birom, 's ha többen felállunk, nálamnál idősbek is, eleve felém kiált a' többség. Mindent feláldozom a' bizodaloméért, csak meggyőződésemet nem; én az igazságé leszek mindenkor, bár kié legyen az igazság. Függetlenség a' drága kincs, de úgy a' kormánytól, mint a' nép' szeszélyeitől.

Itt ott már követségemről beszélnek, — de ha szemembe mondják, szinte égek szégyenletemben. Higyje-el édes Bátyám,

iszonyu compliment kaptam én ez életben, de soha nem tett elbizottá, nem magamban bizóvá sem, – 's hála Istennek ezért.

Kettőre kérem U. Bm̄at. Méltóztassék írni arról, mi vélekedéssel *volt 's van a'* Wessel. mellett mondott beszédemről, emlékeztén vissza azon pillanatra, mellyben előszer olvasta. Terjedtebb észrevételek még jobban leköteleznek. Második kérelmem, méltóztassék megírni, mikor 's meddig leend otthon ujév után, mikor megy-be N.Károlyba?

Ezek szebb oldalai életemben. Szóljak-e bajaimról, szorongásaimról, szenvedéseimről? Nem, nem, – minap is éjszaka asztalomnal, a' kebel' szenvedései miatt sírtam mint a' zápor. Senki nem látott, bátran sírtam. Másszor ismét vadul sötétülök-el, 's kívánnék a' dulásnak Istene lenni. Oly sok kint rejt-el a mellj, miről embertársaink semmit nem tudnak!!

Emlékezzék rám éd. U. B, ki egész éjeken borzongva ülök a' gyertya előtt,
tisztelője Szemere Bertalan skm

Közli: CSORBA SÁNDOR